

Középkori vár vagy római erőd? Rejtélyes romok a Mohácsi-szigetről

KONKOLY SÁNDOR

Bevezetés

A Mohácsi-sziget északi részén az alluviális üledékekből alaphegységi kibúvás karbonátos rétegei törik át a felszínt. Itt, a Dunafalvához tartozó Vári-pusztán találjuk a dél-baranyai szigetrög-csoport legkeletibb, egyedi kifejlődésű középső-triász korú tagját, amely Dél-Alföldünk egyetlen felszíni mészkő előfordulását jelenti. Az építőanyagban szegény alföldi tájon nagy értéke volt a mészkőnek, különösen, ha azt mészégetésre és faragásra is alkalmas „márványként” tartották becsben. A kibúvás kőzetanyagát évszázadokon keresztül bányászták, melynek eredménye – a szigetrög teljes lepusztítása – visszafordíthatatlan károkat okozott a hozzá kapcsolódó történelmi emlékeinkben. A vári-pusztai mészkő előfordulás eredetileg a Duna magasártéri szintje fölé emelkedő, kb. 150–200 000 m² területű szirtszerű kiemelkedés lehetett, mely közvetlenül a Baracscai-Duna jobb partján helyezkedett el. Az allúviumból előbukó karbonátrétegek csupán az utóbbi évtizedekben kerültek a geológia látóterébe, jelentőségét, sőt létét sokáig megkérdőjelezték (*1. kép*). A szakmán belül is földtani kuriózumként jellemzett képződmény történelmi szerepköre teljesen ismeretlen a történettudomány honi képviselői előtt, amely minden bizonnyal még számos meglepetést tartogat elhivatott kutatói számára. A legújabb kutatási eredmények alapján arra következtethetünk, hogy a szirtszerű kiemelkedésen valaha egy erődített objektum állt.

Szigetrög a Baracscai-Duna partján

Elsőként a magyar geológia atyjaként tisztelt Szabó József (1865) emlékezik meg a Mohácsi-sziget kőfejtőjéről,¹ amely annak északi részén, Szekcsővel szemben található. Bár Szabó sohasem járt a kibúvásnál, de arról hallomásból, mint „*a geológok előtt ismeretlen, de érdekes tényről*” írásában megemlékezik. Közleményében megjegyzi, hogy a fejtéssel itt már felhagytak, az most csak a „*baglyok tanyája*”, de korábban mészégetésre és kőfaragásra is fejtették köveit. Innen származik a mai Dunaszekcső templomának oltáraihoz használt mészkő is, melyeket 1800-ban faragtak. Böck Hugó 1898-as geológiai térképe már pontosan jelzi a triász kibúvást a szigeten, amelyet később térképezési hibának véltek.² A történetbúvárok számára azonban minden bizonnyal a legérdekesebb adat ifj. Lóczy Lajos tollából származik, aki 1912-ben látogatott el a

---

¹ SZABÓ 1865, 133–141.

² SZEDERKÉNYI 2002, 209–215.

mészköszirthez. Szabó József 1865-ös közleményére³ hivatkozva keresi fel a képződményt, amelyet közvetlenül a Baracsikai-Duna jobb partján sikerül azonosítania. Lóczy ugyanakkor szálban álló szirt helyett csak valamilyen „*nagyobb várszerű épület*” alapjait találta, amelyből korábban meszet égettek. Az alapfalak méretes kőcsoportjait „*porhanyós vakolat*” köti össze, felette itt-ott téglalapozás nyomainak látszanak. Mivel a vár keleti lábánál közvetlenül ott a régi meder, a kötömböket – szerinte – valószínűleg vízben szállíthatták oda. A falakat másfél méter vastag Duna-hordalék borította be. Megemlíti, hogy a Dunaszekcsővel szemközti parton is talált hasonló romokat, amelyek ma már a Duna középvízszintje alatt vannak (Lóczy itt nyilván Contra Florentiam római kikötőerőd akkor már ismert romjaira gondolt). A kötömböket hatalmasnak nevezi, szerinte ez könnyen megtévesztheti a szemlélőt, aki szálban álló sziklának ítélné. Jelentése olyan hatásos volt, hogy újabb 50 évig nem is járt geológuskutató a szigetrőgnél. Lóczy valószínűleg a leomló bányameddő miatt csak a bányagödörben fejtett alapfalakat láthatta és nem vizsgálta át alaposabban a fejtés környezetét. Figyelmét elkerülhette, hogy az építmény falai természetes alapra, vagyis szálban álló mészkö rétegekre épültek. Lóczy rövid ismertetője több, történeti szempontból is jelentős adattal szolgál. Leírja, hogy a kötömböket „*guttensteini*” mészköből faragták. Tudjuk, hogy a kor geológiája még alpi-triász eredetűnek vélte és guttensteini mészkönek nevezte a Mecseki- és Villányi-zóna germán-triász sekélytengeri fáciesének középső-triász anisusi korú, aprógumós mészkö változatát. A vári-pusztai mészköörög ebből a kőzetből épül fel, tehát a kötömböket helyben faragták. A kőcsoportok közötti porhanyós vakolat ugyancsak jelentőséggel bír és egyben kérdéses. A római mészhabarcs igen tartós, szilárd és jellegzetes, könnyen felismerhető, de a középkori várfalak, erősített épületek kötőanyaga sem válik magától porhanyóssá. A rómaiak által kedvelt forró mészhabarcsot akkor alkalmazták, ha amorf, szabálytalan alakú építőkövekből, téglá- és kötőmélékekből építették falaikat. Gyakran használtak kiegyenlítő téglasorokat is, amelyek mintegy kiigazították az időnként egyenetlenné váló sorokat. Ezt legtöbbször egész sorban nagyméretű, négyszögletű római téglákkal végezték. Lényeges azonban, hogy a pontosan illesztett, nagyméretű faragott kváderek közé egyáltalán nem használtak kötőanyagot.⁴ A középkori hazai várépítészetünkre kevésbé jellemzőek a nagyméretű, faragott kötömbökből épült falak, ez különösen ritkán fordul elő a középkori magánföldesúri váraknál, castellumoknál. Dénes József várkutató régész és Visy Zsolt limeskutató (ex. verb.) szerint az efféle építési technológia inkább az ókori építészetre vall, és a nagyméretű faragott kváderek lehettek akár másodlagosan felhasznált római sír- és oltárkövek is, bár a porhanyós vakolat kérdése még tisztázásra vár. Elképzelhető azonban, hogy a közőket kitöltő poranyag utólagosan került a kötömbök közé. Schweitzer

---

³ SZABÓ 1865, 133–141.

⁴ RÓMER 1866, 134.

Ferenc (ex. verb.) geomorfológus szerint a porhanyós vakolatnak hitt kitöltés nagy valószínűséggel nem más, mint mészszipap lerakódás.

A kiemelt rög, mint tektonikus horszt, korábban forrás kilépési helye lehetett. Tudunk a szigetrög miocén kori karsztosodásáról, és valóban van kapcsolata mélységi vizekkel a képződménynek. A kutatási területen 1997-ben létesített vízkutató sekélyfúrás 103 méter talpmélységig hatolt a kőzet rétegeiben. A fúrás a kis behatolási mélység ellenére három vízadó karbonátréteget is harántolt. A fúrómag minták közettani minősítése szerint nyitott oldódási járatokkal és másodlagos kalcit bevonattal átszőtt, limonitos festődésű kőzet építi fel az említett szakasz rétegsorát. Szederkényi Tibor geológus szerint az oldási járatok mentén ma is aktív vízáramlási útvonalak valószínűsíthetők,⁵ amelyek a fentieket aláátamaszthatják. A területen törmelékben talált borsókövek és a kloritos, limonitos, kalcium-karbonátos bekérgezésű kőzetblokkok is hajdani (akár melegebb vizű) források jelenlétére utalnak. Emellett az is elképzelhető, hogy a kőzet aprítása során keletkező poranyagot a csapadék bemoshatta a lejjebb lévő kötömbök rései közé, majd ott kiszáradva amaz egy réskitöltő porhanyós (lazább) kötőanyag hatását keltette.

Lóczy megemlékezik a hatalmas méretű tömbök feletti téglalapozásról, amelyet „*későbbi keletűnek*” vélt. Sajnos nem ír a téglák alakjáról, méretéről és az építés módjáról sem, így nem tudhatjuk, hogy valóban egy újabb kultúrszint emlékeiről van-e szó, vagy csupán a falakat kiegészítő téglasorokról. Végül jelentősége van a falakat fedő alluviális üledék vastagságának. Lóczy szerint másfél méter „*Dunahordalék*” fedti a romokat, amely a rendkívül gyorsan töltődő dunai árterületen természetes folyamat eredménye. Az általa megemlélt Szekcsői-Duna partján lévő ókori hídfőállás romjai is megközelítőleg másfél méter mélyen vannak a „part falában”, vagyis hasonló vastagságú üledékkel fedve. Egyenlő mértékű üledéklarakódás megközelítőleg azonos betemetődési kort feltételez. Mindez természetesen ideális körülmények esetén mérvadó, amikor az adott kor allúvium szintjéig történt a falak betemetődés előtti lepusztítása. Jelenlegi ismereteink szerint ifj. Lóczy volt az utolsó, aki még látta az ismeretlen vár éppen fejtés alatt álló alapfalait, de közleménye sajnos nem jutott el időben a régész-történész társadalom felé, így az a mai napig látens adat maradt.

A Duna szerepe a történeti háttér vizsgálatában

A vári-pusztai szigetrög történeti jelentőségét a Dunához fűződő kapcsolata felől kell megközelítenünk. A mészkőszirt jelenleg a Füzeséri–Holt–Duna-ág nyugati partján fekszik, amely azonos a korábbi Baracscai-Duna feliszapolódó medrével. A néphagyomány szerint évszázadokkal ezelőtt a Duna fő ágát a Baracscai-meder képviselte, míg a jelenlegi Szekcsői-meder csupán egy keskenyebb Duna-ág volt.⁶ Ugyanakkor ennek cáfolatára is találunk számos

---

⁵ SZEDERKÉNYI 1997.

⁶ HORVÁTH 1885, 37–38; GOSZTONYI 1891, 9–15; WOSINSKY 1896, 648; ZALOTAY 1959.

példát a múltból, így e kérdés tisztázása – a kutatás eredményessége szempontjából – elengedhetetlennek tűnik.⁷ Némi történelmi ismerettel, természetföldrajzi megfontolások és logikai következtetések alapján sem gondolhatnánk másra, minthogy a haldokló morotva partján álló mészkőszirtre emelt vár hajdan egy folyóvízi átkelőhelyet védhetett. Dunai átkelő esetén az erősített objektumnak akár komoly stratégiai jelentősége is lehetett, amely alapján az eddig tudományos szempontból méltatlanul elhanyagolt Mohácsi-sziget történelmi szerepköre is átértékelődhet.

Egy folyó korábbi futásirányának számos geológiai és geomorfológiai bizonyítéka lehet, de az évszázadokhoz köthető pontos képről csak az erről hiteles információkat nyújtó, történelmi időkből fennmaradt írott források és térképi ábrázolások alapján tájékozódhatunk. A 19–20. századi történész, illetve régész kutatók közül sokan intuíció alapján, egy-egy térkép, vagy írott forrás elemzése során alkottak véleményt a sziget vízrajzi viszonyairól, s legfőképp a Mohácsi-szigetet közrefogó Duna-ágak kérdéséről. Ennek legfőbb oka a rendelkezésünkre álló – bőségesnek korántsem mondható – írott forrásanyag és térképi ábrázolások erős megosztottsága. Még a legújabb vízrajzi szakmunkákban is előfordul, hogy csupán az elmúlt évszázadok hiányos, olykor szakmaiságában is erősen vitatható térképezési munkálatok eredményeit összehasonlítva vonunk le messzemenő következtetéseket a sziget egykori vízrajzáról.⁸

Általánosságban ismert tény, hogy a Föld tengely körüli forgásának hatására fellépő Coriolis-erő a felszínen tehetetlenségi mozgást végző tárgyakat, így például a vízfolyásokat is az északi félgömbön jobbra, a déli féltekén balra téríti el. A Duna jobb partot pusztító tevékenységét és nyugat felé vándorlását – tudományterületektől függetlenül – rendszerint ezzel az eltérítő erővel magyarázzák. Történeti, néprajzi, régészeti, de akár korábbi földrajzi munkákban is találkozhatunk olyan nézettel, mely szerint a Mohácsi-szigetet övező idősebb Baracscai-ág és a fiatalabb Szekcsői-ág mederváltása a folyó nyugatra tartó tendenciájával magyarázható.⁹ A Szekcsői-Duna korábbi létjogosultságát többek között a folyópartot követő limes-út és a római kori túlparti ellenerődök, hídfőállások igazolják, ezért a limeskutatók többsége – érthető módon – csak erre a Duna-ágra fókuszál. Az idősebb Baracscai-Duna ágának ugyanakkor a történeti forrásokon túl jól követhető geológiai és geomorfológiai bizonyítékai is vannak.

A Mohácsi-szigetet ábrázoló, vízrendezések előtt készült mappák szignifikáns többsége vagy egyforma vastagságúnak jelöli mindkét Duna-ágot, vagy ami talán gyakoribb, a keleti (baracscai- vagy bajai) ágot szélesebb vonalvezetéssel ábrázolja. Az írásos emlékek elemzése során hasonló arányokkal találkozhatunk, bár a szekunder források feldolgozásánál gyakran

---

⁷ HALÁSZ 1952, 266; KÖHEGYI – NOVOTNY 1968, 39; BEZERÉDY 1975, 3–15.

⁸ FALUDI – NEBOJSZKI 2008, 47–56.

⁹ LÓCZY 1912, 677–678.

kell szembesülnünk az értékelést átszövő egyoldalú, szubjektív véleményformálással. A felkutatott térképészeti munkák tanulmányozásakor ugyancsak körültekintően kell eljárunk, hiszen az egy időben felmért, vagyis a tájfejlődés azonos fokán álló térszín ábrázolásánál meglepően nagyfokú diverzitást tapasztalhatunk. Hazai országos és regionális térképtáraink tanulmányozása során szembeötlő, hogy Baranya vármegye területéről, s azon belül is a Mohácsi-sziget térségéről készített térképi ábrázolások mennyisége és minősége mennyire alulreprezentált más hazai tájegységeinkhez viszonyítva. A sziget ábrázolásánál a legnagyobb gondot a feltáratlanság okozta. A 19. századi vízrendezéseket megelőző megyei és országos felméréseink többségénél hamar kiderült, hogy a munkálatokat végző térképész nem járt a Mohácsi-szigeten. Ezek a térképek nem ábrázolnak településeket, útvonalakat, átkelőhelyeket és már a középkori forrásokból is jól ismert nagy tavakat, folyóágakat, sem a sziget belsejében. Homogén felszínű, jó esetben öltetszerűen feltüntetett mocsaras foltokkal tarkított szigetet találunk Rosselli, Lazarus, Lazius, Angielini, Marsigli, Hevenesi, Müller, Korabinszky, Fucker, Zsámboky, Mikoviny és mások térképein, vagy akár az I. katonai felmérés szelvényein. Ezen térképek megbízhatósága a Duna ágak tekintetében is kérdéses, ezért csak olyan mappákat vontam be a vizsgálataimba, amelyek a vízrendezéseket megelőzően készültek ugyan, de megfelelnek a fent hiányolt kritériumnak. Matematikai-statisztikai módszerek bevonása nélkül is megállapítható, hogy azon térképeken, amelyeket valóban geodéziai módszerekkel, a szigetet bejárva szerkesztettek meg, a Baracska-Duna meandereit (többé-kevésbé) valóságúhően, szélesebb vonalvezetéssel ábrázolják. Más kérdés, hogy éppen azokat a térképeket másolták utóbb nagyobb számban – ezáltal ismertebbé és később hivatkozási alappá váltak – amelyek csekély értékűek és kevésbé megbízhatóak (2–3. kép).

A Duna-ágakkal kapcsolatos kérdés megnyugtató rendezéséhez a 19. századi folyószabályozások kezdeti szakaszáig kell visszanyúlnunk. Nem kétséges, hogy a vízrendezések előtt a Dunának számos kisebb-nagyobb oldalága szabdalta fel a Mohácsi-szigetet. Az egyes ágak vízhozama, szélessége, eróziós-akkumulációs teljesítménye a korábbi korrekciók, vagy az éghajlat módosulásainak függvényében évszázados, vagy akár rövidebb periódusú időszakokban is más és más lehetett. Az antropogén beavatkozások – bár mindig is jelen voltak – igazán markáns változásokat csak a 19. században, a nagy folyószabályozások idején hoztak. A Mohácsi-szigetet övező Duna-ágak szabályozási munkálatairól a Duna–Mappáció levéltári anyagai tanúskodnak. Melczel János „*munkálkodó Ingenieur*” szelvényleírásaiban egy mesterséges árok kiásásáról olvashatunk,¹⁰ amelyet korábbi tervek alapján Bata városának védelmében hoztak létre. A bátai kanyarulat átvágásával és egy új meder kialakításával szerették volna megóvni az árvizektől gyakran sújtott települést. A bátai-ágot tehermentesítendő új meder (vezérárok) kialakításához nem

---

¹⁰ MELCZEL 1828.

tartották elegendőnek a Szekcsői-Duna munkavégző képességét, ezért a szélesebb Baracscai-Duna vízének egy részét – sarkantyúk rendszerével – a Szekcsői-ágba terelték. A műveletet követően már a Szekcsői-Duna vált szélesebbé, amely kétszeresére nőtt, amíg a Baracscai-ág felére csökkent. Az új Duna szakasz eróziós-akkumulációs képessége megváltozott, hiszen a korábbi medernek egy jóval nagyobb víztömeget kellett levezetnie, amely fokozta a parteróziót, és növelhette a szeletes löszcsuszamlások gyakoriságát. A bátai átvágás következményeként a Duna sodorvonala egyenesen a dunaszekcsői Várhegynek tart, amely önmagában kiválthatta a csuszamlások intenzívvé válását. Mindezt kellően alátámasztják azok a 17–18. századi megemlékezések és térképi ábrázolások, amelyek még említik, illetve jelölik a Várhegyen álló római alapokra felhúzott középkori erősség falait vagy a vár barbakánját. A várfalak egy része még az 1700-as évek végén, illetve a 19. század elején is látható volt.¹¹ Az alapfalak pusztulását a Várhegy területének fokozatos csökkenésével hozzák összefüggésbe, vagyis a csuszamlások intenzitása és gyakorisága az elmúlt másfél évezredben nem lehetett azonos. Annak döntően az utóbbi két-három évszázadra, legfőképp a bátai korrekciót követő időszakra kellett korlátozódnia (4. kép). A szabályozással kapcsolatos dokumentációkból az is kiderül, hogy a folyami hajózás ebben az időszakban terelődött át a gyorsan iszapolódó Baracscai-Dunáról a látványosan hízó Szekcsői-Duna-ágra. A munkálatokat irányító mérnök így fogalmaz:

„A most itt el folyó nagy Duna egy év előtt a Dunának kissebb ága és csak felényi szélességű volt, de kiváltképen a Báttai kerület által vágása olta a menyivel a Baratskai Öreg Duna iszapolodott, annyival a Szektsői Duna nevedett”¹²

Ez a kérdés tehát pontosan megválaszolható: a Duna hajózható fő ága 1828-ban foglalta el jelenlegi medrét a Mohácsi-sziget nyugati oldalán.

Nem kétséges, hogy a vári-pusztai mészkőszirt a korábbi fő Duna-ág partján állt, hiszen a mai morotva jellegzetes kanyarulata a korábbi felvételeken – mint a Baracscai-Duna kettős meandere – jól felismerhető. A Mohácsi-sziget vízrajzi képezének átalakulásában tehát a korábban elképzelt, léteben és léptékében gyakran vitatott morfodinamikai hatások helyett az antropogén beavatkozások játszottak fő szerepet.

Erődített objektum a mészkőszirten

Az egyetlen lappangó erősség, amely történeti forrásaink tükrében összefüggésbe hozható a Mohácsi-szigettel nem más, mint Sembech középkori castelluma. A Zichy oklevéltár közel másfél évszázada megkezdett feldolgozása során kerültek elő olyan adatok, melyek egy addig ismeretlen

---

¹¹ HAAS 1845, 374; RÓMER 1866, 134.

¹² MELCZEL 1828.

középkori erősség létéről tesznek tanúbizonyságot a mai Mohácsi-sziget északi részével azonos térségben. A források ugyan elárulják, hogy ki- és mikor építette a várat, de az építés pontos helyét máig homály fedi.¹³ Ezt követően hosszas, napjainkig tartó tudományos vita bontakozott ki a várkutatók körében, miközben született néhány próbálkozás a vár lokalizálásával kapcsolatban. A korábbi elképzelések rendre a Szekcsői-Duna bal partjára fókuszáltak, hiszen a középkori források egyértelműen Szekcsővel (a mai Dunaszekcsővel) szemben említik a várat és tudjuk, hogy annak biztosan Szekcső és Bátmonostor között kellett állnia. Az elmúlt évszázadban a történettudomány jeles képviselői kizárólag történeti források és korábbi analógiák alapján próbálták megoldani a problémát, miközben figyelmen kívül hagyták a Duna árterében fekvő sziget – mint földrajzi tér – jellegzetességeit, sajátos törvényszerűségeit, amely a sikeres lokalizáció elengedhetetlen feltétele. A középkori oklevelek adatai szerint a bátmonostori uradalom birtokosa, Töttös László építette 1400-ban új erősségét Sembech nevű birtokára. A források szerint a castellum Szekcsővel átellenben a Duna partján állt, és rövid élete során többször lerombolták, majd újra építették. 1446-ban, majd ugyanazon perhez kapcsolódóan 1450-ben egy határvíta rendezése kapcsán kerül elő utoljára, a későbbi krónikák hallgatnak róla.¹⁴

Újabbán előkerült irodalmi adatok, régi térképek, régészeti célú légifotók, valamint a területről nemrég begyűjtött és feldolgozott régészeti leletek – köztük „terminus post quem” értékű éremleletek – arra engednek következtetni, hogy a középkori Sembech vára – a korábbi elképzelésekkel ellentétben – nem (Duna)Szekcsővel szemben a Szekcsői-Duna bal partján, hanem a Baracsikai-Duna jobb partján, az említett sziklaszirten állhatott (5–7. kép).

A geográfia kutatási módszereinek bevonása új lendületet adott a lappangó erősség lokalizálásához, és ennek tükrében már egészen más megközelítésbe került a legtöbbször idézett „...castellum Sembech vocatum ex opposito Zegcheu...” okleveles forrás értelmezése, csakúgy, mint más esetekben a Duna mentén, a szigeten, vagy Szekcsővel szemben említett, és a bátmonostori kerületben jelölt vár lehetséges helye.¹⁵

A Lóczy által „várszerűnek” leírt¹⁶ hatalmas méretű kváderköves alapok akár döntő bizonyítékként is szolgálhatnának a régóta keresett középkori erősség sikeres lokalizációjához, de inkább a kutatás további irányát készítik elő és új hipotézis felállítását szolgálják.

A középkori források szerint Sembech vára fából épült, („...Sembech castellum ligneum...”)¹⁷ és nincs adatunk arról, hogy később átépítették volna kőből, vagy más kővár épült volna helyébe.¹⁸ Borovszky Samu kutatásai¹⁸ megerősítik, hogy a tatárjárásig csupán két királyi kővára volt a középkori

¹³ ZICHY 1871–1931, V. 171, 349.

¹⁴ ZICHY 1871–1931, V. 174, 349, 351, 435; VII. 344; IX. 115, 237–240..

¹⁵ ZICHY 1871–1931, V. 171, 228; VIII. 100.

¹⁶ LÓCZY 1912, 677–678.

¹⁷ ZICHY 1871–1931, VIII. 614.

¹⁸ BOROVSZKY 1909.

Bács- és Bodrog vármegyének, a névadó Bács és Bodrog településeknek. Sebastiano Compagni 1509-es, Magyarország várait is felsoroló földrajzi leírása sem emlékezik meg Mohácsi-szigeten álló várról.¹⁹ Nem szerepel Vályi András 1796-os „váras” térképén sem, pedig a régi várakat, várromokat külön szimbólummal jelöli, a maiakat pedig „egyszerű” vagy „erős” jelzőkkel különbözteti el.²⁰ Az egyre alaposabban feltárt későbbi évszázadok időszakából egyetlen forrás sem említ épített erősséget a szigetrészben, amely az amúgy is forráshiánnyal küzdő vár lokalizációját nagymértékben nehezítette. A korábbi évszázadok írásos emlékeit vizsgálva ugyanezt állapíthatjuk meg. Nincs adatunk arra, hogy Pannónia provincia feladását (Kr. u. 420–430 körül) követően a népvándorlás idején, a kora középkorban, vagy a várépítést magában foglaló időszakot megelőző évszázadokban épített erősség állt volna a Mohácsi-sziget északi harmadában. A Római Birodalom bukását követő évszázadokban a Kárpát-medence területén nem élt olyan népcsoport, amely kővárakat emelt. A népvándorlás korától a honfoglalás időszakáig betelepülő lakosság nomád életvitele nem tette szükségessé a kőből való építkezést. Ugyanez a később beérkező magyar csoportokra is igaz. Számtalan régészeti feltárás igazolja, hogy a betelepült avar lakosság, vagy épp a magyar törzsek szívesen telepedtek le a limes-objektumok közelében, de erősségeként nem használták azokat.²¹ A legkorábbi magánvárak a Magyar Királyság nyugati, ausztriai területekkel határos – fejlett magánvár-építkezést felmutató – vidékeinken keresendők, bár ezen álláspontok az írott források mennyiségének növekedéséből adódó következtetéseken alapulnak. Hazánk várépítészetében a „hosszú 13. században” jelennek meg az új típusú, kőből épített erősségek, többségében földesúri magánvárként. A váuradalmak kialakulása csak a 14. századra tehető, amikor már a birtoktest tartozott a várhoz és nem fordítva, mint a korábbi évszázadokban. A magánföldesúri várak tömeges megjelenésével a II. András uralkodása idején kibontakozott, majd a tatárdúlás hatásaként IV. Béla reformjai által felgyorsított fejlődés eredményeként számolhatunk.²² Írott forrásaink azonban sem e várépítési hullámot követően, sem azt megelőzően nem említene kővárat Szekcsővel szemben a Mohácsi-szigeten. Ellenben a középkori források által számos esetben megemléített kőbányászat és mészfűtés inkább a meglévő romok pusztítását, sem mint új erősség állítását feltételezi a Duna parti mészkőszirtzen.

A limes közelsége, a Lugioból Dacia irányába tartó kereskedelmi- és hadiút (vélelmezett) szomszédos nyomvonala, és a korábbi fő Duna-ág jobb partján leírt, római építészetre jellemző méretes kváderek felvetik egy szirtre emelt ókori eredetű erősség gondolatát. (A nagyméretű ókori sír- és oltárkövek másodlagos, építőanyagként való felhasználására számos példát találunk a

---

¹⁹ STEGENA 1991, 68.

²⁰ VÁLYI 1796–1799.

²¹ SOPRONI 1980, 213.

²² ENGEL 1996, 24–25; FELD 2014, 350–379.

késő-római időszakból, de azt későbbi korok is hasznosíthatták.) Lehetséges volna, hogy valóban egy ismeretlen római védmű maradványai lapulnak a bányameddővel kevert allúvium alatt? Limes-kutatók szerint római vonatkozása nincs, vagy legalábbis nem ismert a területnek. A szirt környezete a 380 m²-es területű sziget legmagasabb pontjaként mindig is lakott térszín volt, melyet a felszíni szórványleletek kétséget kizáróan igazolnak. A bronzkortól kezdve folyamatosak az emberi megtelepedés nyomai (8. kép). Amióta a terület mezőgazdasági művelés alatt áll, különösen mélyszántást követően kerülnek elő újabb régészeti leletek, zömében kerámia- és téglatöredékek. A korábbi feltárást gátolta az elhagyott bányagödöröket befedő sűrű lágyszárú- és cserjés vegetáció, és a helyismeret hiánya. Az egyetlen régész, aki valaha személyesen is megfordult a területen Kőhegyi Mihály volt, bár ő csupán néhány kora bronzkori, középkori, illetve Baden-Pécel-kultúrához köthető kerámiatöredéket gyűjthetett az erősen bolygatott terepen. Mindez az 1960-as évek elején történt, azóta régész generációk nőttek fel és a feltáratlan lelőhely lassan feledésbe merült.

Újabb kutatás keretében kerültek elő a római kort reprezentáló leletek, köztük szarmata kerámiák, római szürke provinciális házikerámia-fragmentumok, csatok, szegek, emailos ruhadíszek, hajtűk és a legfontosabb datáló, „terminus post quem” értékű éremleletek (9–11. kép). A begyűjtött éremanyagot egyértelműen a késő római kori dominancia jellemzi. (Néhány kisbronz igen rossz megtartású, és bár rómainak tűnnek, azonosíthatatlanok.) Az érmeforgalom alakulásából arra következtethetünk, hogy a római kori telep a Kr. u. 3. század végén vagy a 4. század első felében alakulhatott ki, és a 4. század végéig fennállt. Az éremanyag keltezése alapján megállapítható, hogy a római jelenlét fő fázisait a Constantinus-fiak időszaka és a Valentinianus-dinasztia adja. A római éra a 4. század végén Valensszel hirtelen megszakad, melynek oka talán egy szarmata-kvád betörés lehetett, amikor az erősség végleg feladásra került. A viszonylag gyér római leletanyag is rövidebb idejű területhasználatra utal. Az erősség ókori kötődését a szórványleletek mellett a dűlőnév-kutatások eredményei is alátámasztják. Dűlőneveink mindig fontos információkkal szolgálnak egy-egy térség múltjával kapcsolatban. Az alaphegységi kibúvásunk környezetét évszázadok óta „Vár”, „Vár dűlő”, „Vári dűlő” néven említik. A 19. század végén itt létesült tanya, majd tanyaközpont neve, nem meglepő módon Vári-pusztá lett. (Néhol ugyanez Vár-pusztá, illetve Várpusztá, esetleg Várdomb-pusztá.) A birtokrendezések előtt még sűrű erdővel borított magaslatot „Vár-erdőnek” hívták, a kibúvást nyugati oldalról elkerülő – ma már feltöltődött – morotvatavat pedig „Vár tavának” jelölik a régi térképek.

A mészköszirthez kötődő kőből épített ókori erősség koncepcióját azonban nem a magyar, hanem a betelepült (Schwäbische Türkei) német ajkú lakosság dűlőnév-kiosztása alapján erősíthetjük meg. A török hódoltságot követő 18. századi német betelepítések újabb impulzust adtak a hazai dűlőnévkincs bővülésének Tolnában és Baranyában. Az 1700-as évek elejétől több

csoportban érkező, és többségében a Duna vonala mentén letelepedő németiség tájhasználatára a dülönevek kiosztásából következtethetünk. Sajnos a török idők és az azt követő zavaros évek éppen a tolnai és a baranyai régióban okozták a legnagyobb rombolást, így a korábbi lakossággal együtt a régi dülönévkincs java része is elpusztult. A török pusztítás időszakát olykor csak az épített erősségeink éltek túl, amelyek gyakran jelennek meg dülöneveinkben. A magyar nyelv nem tesz különbséget a várak, erődök, sáncok megnevezésében a keletkezésük ideje szerint. A német nyelvben a várakat, erődöket a Burg, Festung vagy Schloss névvel illetik. A hazai svábság viszont kizárólag a Schloss alakot használja a kőből épült, legidősebb ókori erődítésekre. Vári-pusztánál megtaláljuk a Schloss, Schlosswald, Schlossberg, Schlossberger-pušta elnevezéseket.²³ Mindez csak úgy lehetséges, ha a név eredete átöröklődött, vagy a térségbe érkező németiség tapasztalata alapján – talán, mert még látta a romok egy részét – kapcsolhatta őket a római korhoz. A Schloss- és Schlossberg dülő, várhegy, várdomb, vár-, illetve vári dülő névalak hazánk más tájain is gyakori, és szinte kivétel nélkül e nevek bukkannak fel ott, ahol a római időszak később feltárt, vagy már azonosított, kőből épített erősségeit találjuk. A Schloss és vele párhuzamban a vár elnevezés minden esetben köépületet jelöl, a sánc pedig földből épített védvonalat. Az utóbbi német eredetűre a „Schanz” alak utal, amely egyes dél-német tartományokban kosarat, rőzseköteget jelent. (A sánc eredeti jelentése: vesszőfonadékkal megerősített földvár.) A hazai dülönév kutatás prominensei szerint ezek a vissza-visszatérő névtípusok már önmagukban kijelölhetik, hogy hol volna érdemes régészeti ásatásokat végezni hazánk területén.²⁴

A középkori Sembech (Zembecz) várának lokalizációját újraértelmezett középkori források és térképi ábrázolások alapján köthetjük a mészkőszirthez. Egy nemrég restaurált, pécsi levéltárban elhelyezett 1866-os birtoktérkép különleges értéket képvisel, hiszen kétséget kizáróan igazolja Sembech várának és a vári-pusztai szigetrög helyének topográfiai azonosságát. Ez az egyetlen ismert térképünk, amely a Vár- vagy a Vári-dülő, Vári-pusztta elnevezés helyett a korábban használatos „Zembecz” birtokrészt is feltünteti a kibúvás mellett. A szigeti birtoktérkép magát a várat is jelöli a képződmény helyén, vagyis az erősség valóban a mészkőszirten állhatott (12. kép). Újabb bizonyosságot okleveles adataink szolgáltatnak. Egy 1382-ből származó oklevélben „Zembecz” birtokán dolgozó köfajtók és mészégetők ellen elkövetett hatalmaskodásról értesülünk.²⁵ A másik figyelemre méltó okmányunk 1484-es keltezésű, amelyben Erdődi Tamás titeli prépost kéri az új birtokost Várdai Aladárt, hogy „Sembecz” nevű bányájából mészégetésre való követeket fejthessen. A kérést Farkas Pál hivatalos megalapadta, így ennek tisztázását kéri

²³ WEIDLEIN 1934, 664; PESTI 1982, 240–241.

²⁴ WEIDLEIN 1967, 247.

²⁵ COD. DIPL. 1829–1844, IX. 5. 334.

Várdaitól.²⁶ Égetésre alkalmas, vagyis triász időszaki kristályos mészkövet a Mohácsi-sziget területén, sőt az egész dél-alföldi térségben kizárólag a váripusztai szirtnél lehetett fejteni. A „Sembecz” névalak kőbányaként való megjelenése pedig önmagában kizárja a téves következtetés lehetőségét, a várnak tehát a Duna-parti mészkőszirten kellett állnia. Az eddigi eredmények alapján úgy tűnik, hogy az elfeledett Duna-parti szigetrög történeti jelentősége a szakmán belül hamarosan felértékelődik, hiszen ármentes térszint képviselő rétegein nagy valószínűséggel egy késő-római kori erősség állt, majd lerombolt alapjain a középkorban egy lokalizálható magánvár kapott helyet.

Az interdiszciplináris kutatásokban rejlő lehetőségek újabb közvetett bizonyítékokat szolgáltatnak egy szirtre emelt, átkelőhelyet védő római kori objektum építési helyének beazonosítására. A 19. század második felében készített, birtokrendezésekhez kapcsolódó kataszteri térképek elemzésével további eredményekhez juthatunk. A Sembech (Zembecz) várát igazoló 1866-os szigeti birtoktérkép bár megnevezi és jelöli a vár helyét a szirten, de romot, építményt nem ábrázol a kibúvás területén. A szekcsői szigetrészt felmérő 1886-os kataszteri térkép vonatkozó szelvénye azonban már nem csak a „Vár” feliratot tünteti fel e helyen, hanem ábrázolja is egy rövid szakaszát a falaknak (13. kép). Ez azt jelenti, hogy a 19. század végén a falak egy része még a felszínen is látható volt. Némi meglepetést okoz, hogy ezek a falak a környező terepmorfológia felvázolt elemeinek egymáshoz viszonyított arányát figyelembe véve akár a 3–4 méteres vastagságot is felülmúlhatták. Ilyen vastag kőfalakra csak a növekvő barbár fenyegetettség idején, a késő-római korban épített, illetve átépített erődöknél, burgusoknál találunk példákat. Nem valószínű, hogy egy 15. századi nemesi birtokközpont, amelyet az okmányok következetesen mindig csupán castellumnak neveztek olyan erős, kőből épített védőfalakkal rendelkezett volna, amelyek még a középkori castrumokra sem jellemzőek. Ráadásul úgy, hogy ennek ellenére egyetlen késő középkori, vagy újkori forrásunkban sem találunk rá utalást. Ifj. Lóczy 1912-ben minden bizonnyal ennek a robosztus falszakasznak a fejtését láthatta, melynek méretét jól szemlélteti, hogy még a térképfelvétel után 26 évvel is bontották és kemencékben égették köveit.

A limes-kutatásban már évtizedek óta használnak régészeti célú légifelvételeket, melyek a limes-objektumok felfedezésében és azonosításában nagyon hatékonyak bizonyultak. A légifotózás ma reneszánszát éli, és legtöbb esetben már kiértékelt felvételek alapján döntenek egy-egy régészeti objektum feltárásáról. A roncsolásmentes eljárások egyre népszerűbbé váltak az utóbbi időben hazánkban is, hiszen idő- és költségkímélő módon, a felszín bolygatása nélkül kaphatunk képet lappangó régészeti jelenségek, alakzatok, objektumok jellemzőiről. A felszín alatt rejlő, de kis mélységben elhelyezkedő régészeti jelenségeket (falak, árkok, építmények, mélyedések) legegyszerűbb módon a levegőből észlelhetjük, hiszen a vegetációban, valamint a domborzatban

---

²⁶ ZICHY 1871–1931, XI. 382.

tapasztalható anomáliák segítségével jól elkülöníthetők a bolygatott és bolygatatlan területek, a korábbi földmunkák helyei, illetve ember alkotta műtárgyak fedezhetők fel. Kézenfekvő megoldásnak tűnt a várhely területét magasból is megvizsgálni, vajon észlelünk-e bármit, amely kapcsolatba hozható egy épített erősséggel? A hajdani mészkőszirt környezetéről készített újabb légifelvételek nem csak a középkori vár árkatáit jelenítik meg, de váratlan meglepetést is okoztak. Nagyobb erődítés nyomait ugyan nem mutatták ki a fotók, de az 1886-os kataszteri térkép vonatkozó szelvényén ábrázolt L-alakú falszakasz látszik a felvételeken. Korábban ezt a „Vár” felirat mellé rendelt L-alakzatot csupán idealizált szimbólumként tartották számon, amely talán a várak klasszikus ábrázolásmódját követve utal egy erősség helyére. A légifotó alapján azonban úgy tűnik, hogy az erőd fent említett robusztus sarokfala – vagy talán annak egy része – mégis megmenekült a módszeres pusztítás elől. A kataszteri térkép által ábrázolt falszakasz orientációja és arányai egyeznek a légifotón lévő jelenség mintázatával, bár a légifelvételen kirajzolódó struktúra elmosódó kontúrokkal is markánsabban hat, a falak szárai jóval szélesebbnek és hosszabbnak tűnnek. Ez a falak bontása során keletkező bányameddő torzító hatása lehet, a megmaradt alapok valószínűleg vaskos törmelékhalomba ágyazódnak (14. kép). Ha a derékszögű falszakasz hiányzó részeit kiegészítenénk, négyzet, vagy téglalap alaprajzú építményt kapnánk. Tudjuk, hogy a római erődített objektumok azonos tervek alapján készültek, és szinte minden esetben négyyszögletű alaprajzzal rendelkeztek. Az alaprajzi struktúra és a falak vastagsága újabb közvetett bizonyíték, amely a romok ókori eredetét erősítheti. Az építmény orientációja pedig a Duna egykori futásirányáról adhat némi információt, hiszen a római erődök falait mindig a folyóvíz partvonalával párhuzamosan építették. Az elfedett romok csupán 5 km-re fekszenek a töle nyugati irányban lévő dunafalvi kikötőerőd maradványaitól, amely Lugioból, a későbbi Florentia erődjéből kiinduló szigeti átkelést biztosította. Contra Florentiam érintésével haladt tovább az a kereskedelmi- és hadiút, amely a Mohácsi-szigetet átszelve a Maros torkolata (Partiscum) felé, majd a folyó völgyében továbbhaladva Dacia irányába tartott. Az út egyes alföldi szakaszait leletsűrűség alapján és légifotók segítségével már azonosították. A szigeten áthaladó útszakasz nyomvonala azonban teljes egészében bizonytalan, a keleti Duna-ágon való átkelési pont ismeretlen (15. kép). Elképzelhető, hogy valóban itt a mészkőszirt lábánál találták eleink a legoptimálisabb átkelési lehetőséget, magát az átkelőt pedig egy szirtre emelt erősség védte. Ahogy a középkori vár esetében, amikor Töttös rendelkezett a révátkelés ellenőrzési jogával, hasonlóképp a rómaiak idejében is, amikor a kiemelt kereskedelmi- és hadiút átkelőjét kellett biztosítani. A szirt tövében létesített átkelőhelyről írásos emlékeink, légifotók és 17–18. századi térképeink is tanúskodnak, és gyanítható, hogy korábban azt évszázadokon keresztül használták, s talán már a római korban is létezett (16–18. kép). Ha a római kereskedelmi- és hadiút valóban ezen a ponton érte el a keleti Duna-ágot, akkor, ahogy a szomszédos Szekcsői-Duna esetében, úgy ezen az ágon is két hídfőállást, avagy

megerősített falú burgust (kiserődöt) kell feltételeznünk. A kikötőerődöknek is nevezett ún. Verőce típusú hídfőállásokat a Duna és a Rajna mentén többfelé megtaláljuk, ahol stratégiai jelentőségű átkelőhelyek létesültek. Szigeti átkelők esetében mindkét folyóágon, a jobb- és bal parton egyaránt épültek hídfők, vagyis egymással szemben két-két erősség biztosította a folyóvízi átkelés zavartalanságát. A központi őrtoronnyal, saroktornyokkal és kerítőfalakkal ellátott hídfőállások a késő római időszak offenzív politikájának következtében terjedtek el a ripa mentén. A késő római határvédelem objektumainak legszebb hazai előfordulásait a régészeti szempontból legalaposabban feltárt Szentendrei-szigeten találjuk. Nem kétséges, hogy a kevésbé feltárt Mohácsi-szigeten is számolnunk kell átkelőhelyeket védő katonai objektumokkal. Mindenek előtt Lugio és Altinum esetében szükséges vizsgálnunk a kérdést, ahol a szigetet körülölelő Duna-ágak közül épp a keletire, a korábbi főágra fordítottak kevesebb figyelmet az elmúlt évtizedekben kutatóink.

Összefoglalás

Az irodalmi adatok és térképi ábrázolások, a szórványleletek – köztük a kiemelt jelentőségű datáló értékű emléletek –, valamint a légifelvételek tanúsága szerint egy Valentinianus-kori kikötőerőd megmaradt alapjaival számolhatunk Vári-pusztán. A fejtéstől megmenekült falszakasz struktúrája, Dunához viszonyított helyzete, mérete és falvastagsága alapján egy 4. század végén feladott hídfőállás központi tornyának északkeleti torzóit rejthetik az alluviális üledékek. Az erősség pontos korára, típusára és rendeltetésére csak egy próbaátásat adhat határozott választ, mely által kulturális örökségünk egy kicsi, de értékes szelete talán még megmenthető lenne.

Irodalom

- BEZERÉDY 1975 = Bezerédy Győző: *Dunaszekcső és Bár története*. Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1975.
- BOROVSZKY 1909 = Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monográfiája. Bács-Bodrog vármegye II*. Budapest: Országos Monográfiai Társaság, 1909.
- COD. DIPL. 1829–1844 = Georgius Fejér (ed.): *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera* I–XI. Budae: Regiae Universitatis Ungaricae, 1829–1844.
- ENGEL 1996 = Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája I. 1301–1457*. Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996.
- FALUDI – NEBOJSZKI 2008 = Faludi Gábor – Nebojszki László: A Mohácsi-sziget kialakulása és vizeinek történelmi változásai. *Hidrológiai Közlöny* 88. évf. 4. szám (2008) 47–56.

- FELD 2014 = Feld István: A magánváarak építésének kezdetei a középkori Magyarországon a régészeti források tükrében. *Századok* 148. évf. 2. szám (2014) 351–386.
- GOSZTONYI 1891 = Gosztonyi Jenő: *Duna-Szekcső a múltban és jelenben*. Pécs: Taizs József, 1891.
- HAAS 1845 = Haas Mihály: *Baranya földirati, statistikai és történeti tekintetben*. Pécs: Lyceumi Könyvnyomó Intézet, 1845.
- HALÁSZ 1952 = Halász Ferenc: *Mit tudunk Dunaszekcsőről az őskortól napjainkig?* Dunaszekcső: Dunaszekcső Emlékeiért és Jövőjéért Alapítvány, 1952.
- HORVÁTH 1885 = Horváth Antal: Horváth Antal levele a dunaszekcsői római falmaradványokról. *Archaeológiai Értesítő* 5 (1885) 37–38.
- KÖHEGYI – NOVOTNY 1968 = Köhegyi Mihály – Novotny Iván: Adatok és megjegyzések Contra Florentiam római kori kikötőről. *A Janus Pannonius Múzeum évkönyve* 1967 (1968) 39–48.
- LÓCZY 1912 = Lóczy Lajos: A Villányi és Báni hegység geológiai viszonyai. *Földtani Közlemények* 42 (1912) 672–695.
- MELCZEL 1828 = Melczel János: *A magyarországi Duna szakasz szelvényleírásai. Duna-Mappáció*. Kézirat. Magyar Országos Levéltár, 1828, S 81 1554/376.
- PESTI 1982 = Pesti János (szerk.): *Baranya megye földrajzi nevei II*. Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1982.
- RÓMER 1866 = Rómer Flóris: *Műrégészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra*. Budapest: MTA Archeológiai Bizottsága, 1866, 134.
- SOPRONI 1980 = Soproni Sándor: *A pannóniai limes utolsó évtizedei*. (Doktori értekezés) Pécs: PTE BTK Régészet tanszék, 1980.
- STEGENA 1991 = Stegena Lajos: *Magyarország térképei a Mohácsi vész előtt*. Egyetemi segédtankönyv. Budapest: Tankönyvkiadó, 1991.
- SZABÓ 1865 = Szabó József: Földtani Jegyzetek Batina-Bán és a Mohácsi-szigetről. In: Hantken Miksa (szerk.): *A Magyarhoni Földtani Társulat munkálatai III*. Budapest 1865, 133–141.
- SZEDERKÉNYI 1997 = Szederkényi Tibor: A Vári-pusztá 1. számú fúrás fúrómagjainak földtani, közettani leírása. In: *Zárójelentés a Vári-pusztá 1. sz. vízkutató fúrás vizsgálati eredményeiről*. Baja: Bajavíz Kft, 1997.

- SZEDERKÉNYI 2002 = Szederkényi Tibor: Ma már nem látható, jelentős közetkibúvások Tolnában és Baranyában a Duna mentén. In: Dövényi Zoltán (szerk.): *Tiszteletkötet Tóth Józsefnek*. Pécs: PTE TTK Földrajzi Intézet, 2002, 209–215.
- VÁLYI 1796–1799 = Vályi András: *Magyar Országnak Leírása I–III*. Kiadott Budán A Királyi Universitásnak Betűivel, 1796–1799.
- WEIDLEIN 1934 = Weidlein János: Elpusztult falvak Tolnában és Baranyában. *Századok* pótfüzet (1934) 611–655.
- WEIDLEIN 1967 = Weidlein, Johann: *Die Schwäbische Türkei I. Beiträge zu Ihrer Geschichte und Siedlungs-Geographie*. München 1967.
- WOSINSKY 1896 = Wosinsky Mór: *Tolna vármegye története az őskortól a honfoglalásig I–II*. Budapest: Tolna Vármegye közönsége, 1896.
- ZALOTAY 1959 = Zalotay Elemér: *Lugio és Contra Florentiam*. Kézirat. Baja: Bajai Türr István Múzeum Irattára, 1959, TIM 123–2001/7–13
- ZICHY 1871–1931 = Áldásy Antal – Barabás Samu – Döry Ferenc – Kammerer Ernő – Lukcsics Pál – Nagy Imre – Nagy Iván – Véghely Dezső (szerk.): *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő I–XII. A Zichi és vasonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I–XII*. Pest–Budapest 1871–1931.

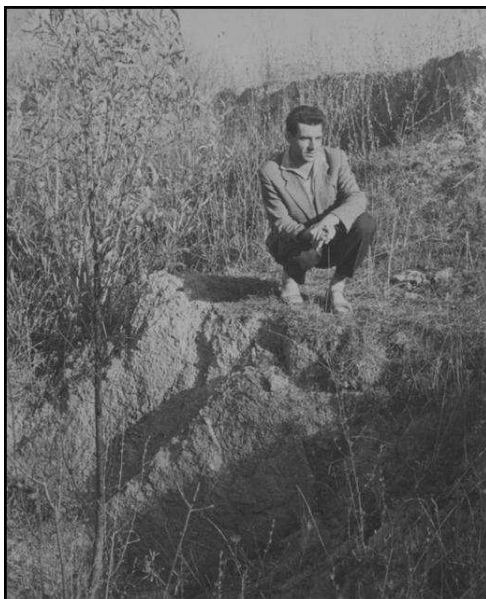
Medieval castle or roman fort?

Mysterious ruins at the Mohács Island

SÁNDOR KONKOLY

Vári-pusztá lying in the northern part of Mohács Island was one of the early scenes of human settling. The substrate outcrop belonging to the high-level flood area of the River Danube is the unique occurrence of limestone of the island and also of the entire South Plains, which supplied the area's population with building and tiling material throughout centuries. It resulted in the total laying waste of the island clod causing irreversible damages to our historical memorials being attached to it. We did not know much more about the historical background of the island clod signed as a geological blind spot for a long time. The basement outcrop were inhabited from the late bronze age. This unique valuable limestone deposit of this region was an important source of building material, and was mined over the centuries. Time to time fortifications were built and destroyed at this area. In the medieval age the stronghold of Sembec stood on the upthrust, localized by the artefacts (terminus post quem coins), the double trench system shown by the aerial photos, and primer sources. This stronghold was built on the ruin of a roman fort particularly from the previously scavenged materials, with high probability. This assumption was verified by toponomical, numismatical and archaeological evidences like the large scale square-like building stones and the angular shape of the structure. The existence a river crossing confirmed from the roman era to the 19. century. The main branch of the Danube flows at east side of the outcrop until the river regulation. This fact gave a high strategical importance of the involved area, and a good basis to localize the fortification. This study may gives enough material to perform an excavation on the Vári-pusztá area, aimed to exactly identify the location and the origin of the ruins.

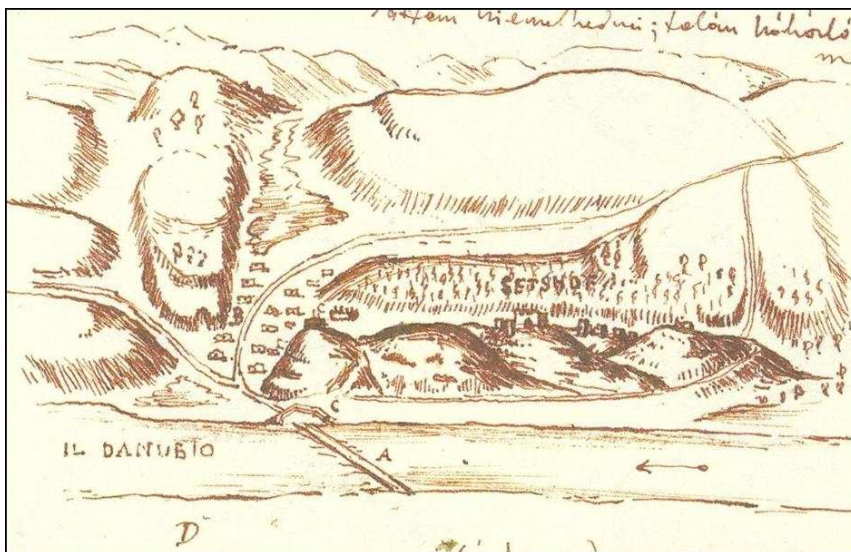
1. kép: Alaphegységi kibúvás Vári-pusztán.
A fejtés nyomai láthatók az elhagyott bányagödörben (Fotó: Hajdók Imre, 1962)

2. kép: A Mohácsi-sziget ábrázolása Müller 1769-es térképén.
A szirtet dombként jelöli a Baracska-Duna jobb partján. (Forrás: MOL S. 73 No 0034)

3. kép: A Mohácsi-sziget képe Fischer 1785-ös mappáján, mint Karpe Mihály 1764-es térképének másolata (Forrás: MOL S. 12 Div X No 006:1)

4. kép: Szekcső a Várhegygel 1685-ben. A Mohácsi-szigetről hajóhíd vezet át, a jobb parti löszfal még érintetlen. A keskenyebbnek tűnő Szekcsői-Duna parti sávja szélesebb, sőt, még útvonalat is látunk előterében. (Forrás: BML BiA. 124-2)

5. kép: Szórványtelek a várhely területéről, zömében középkori kerámiatöredékekkel.
(Fotó: a szerző felvétele)

6. kép: A várhelyről előkerült középkori éremgyűjtest markáns 15. századi dominancia jellemzi. (Fotó: a szerző felvétele)

7. kép: Légifotó Vári-pusztáról. A Baracskai-Duna mentén kirajzolódik a középkori vár árka, melyet a bátmonostori várral egyező északnyugati orientáció jellemez. (Fotó: Pazirik Kft.)

8. kép: Bronzkori, szarmata-római, népvándorlás kori, Árpád-kori és kora-középkori leletek a kibúvás területéről. (Fotó: a szerző felvétele)

9. kép: Vári-pusztán előkerült római kori kerámiatöredékek. (Fotó: a szerző felvétele)

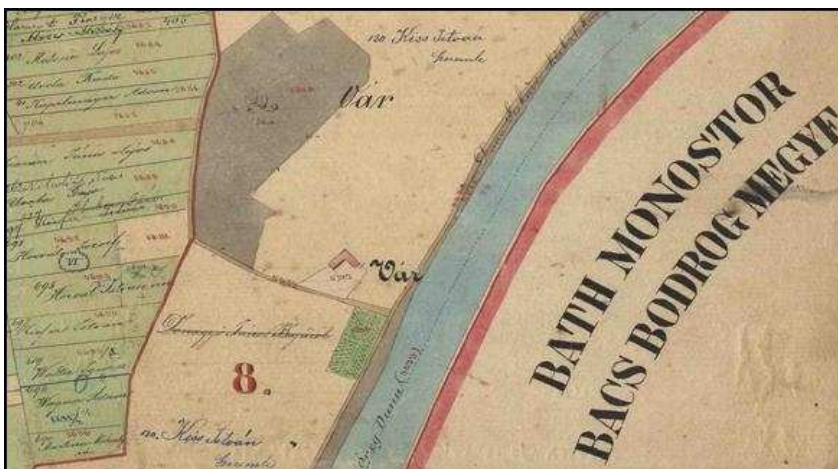
10. kép: Római kori szórványleletek a hajdani mészkőszirt területéről.
(Fotó: a szerző felvétele)

11. kép: A késő-római kort reprezentáló „terminus post quem” értékű éremleleteket Constantinus- és Valentinianus-dinasztia fémjelzi. (Fotó: a szerző felvétele)

12. kép: Sembech (Zembecz) vára a „Zsembecz” dűlőben. 1866-os szigeti birtoktérkép, amely a mészkőszirt helyén „Vár” feliratot jelöl. (Forrás: BML BIU-154)

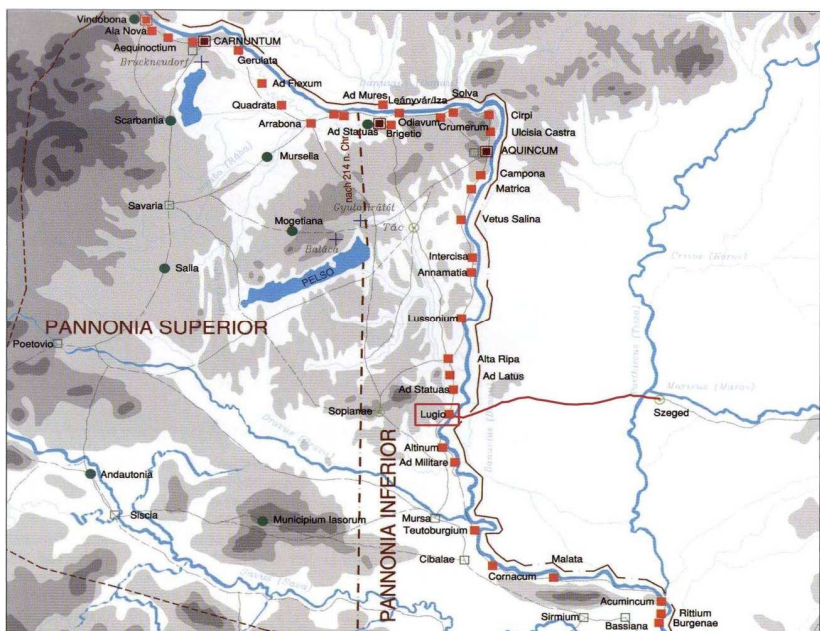

13. kép: Vár dűlő a várral. Az 1886-os kataszteri térkép még jelöli a sarokfalat a Baracsikai-Duna jobb partján (Forrás: BML BIU-159)

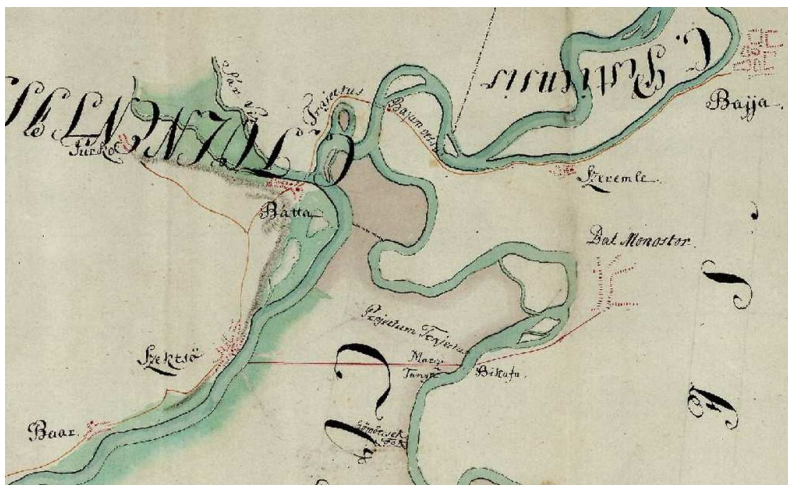

14. kép: Illesztett légifotó és kataszteri térkép. A légifelvételen kirajzolódó „L-alakzat” megfelel a kataszteri térkép pontatlansága miatt északabbra tolódó sarokfalnak. (Forrás: a szerző szerkesztése)

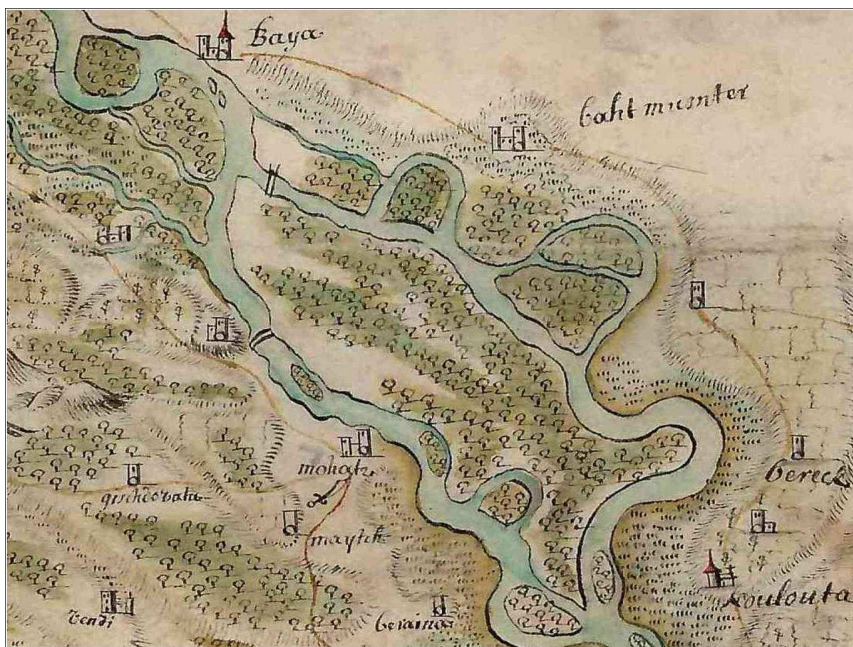

15. kép: A Lugio-Partiscum római kereskedelmi- és hadiút az egyik legkorábban azonosított közlekedési pálya, amely a Szarmaták földjén keresztül Dacia irányába tartott.
(Forrás: Magyar Limes Szövetség)

16. kép: Szekcsőről Bátmonostorra tartó útvonal, átkelővel a Baracska-Dunán. A 18. század végi mappán „Projectum Traiectus” felirat jelzi az átkelés lehetőségét és helyét a szirtnél.
(Forrás: MOL S12 Div XIII No 0288)

17. kép: A Mohácsi-sziget ábrázolása egy 1685-ös francia térképen. Északi részén átkelőt találunk mindkét folyóágon. (Forrás: MOL - S 12 Div XIII No 0290)

18. kép: A Baracska-Duna átkelőjéhez vezető letűnt útszakasz nyomvonala. A légifelvételen kirajzolódó útvonal a túlsó parti mészkőszirt irányába tart. (Fotó: Pazirik Kft)